

TARİH

- *Tarih Terimleri Sözlüğü*’nde (Baykal, 1974, s. 135) tarih;
“İnsanların, üyesi bulundukları toplumu etkileyen eylemlerinden doğan, olayları zaman ve yer göstererek anlatan; bu olaylar arasındaki nedensel ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını, karşılıklı etkilenmeleri araştırıp gösteren bilim.”
- Arapça tarih kelimesi;
“İbranice ay görmek anlamına gelen *“Verrehe”* kökündendir ve hadiseleri Sami kavimlerindeki ay takvimini kullanmak suretiyle bir takvime bağlamak, yani ferdi vakaları tarihlendirme esasına dayanan kronolojik bir tasnif anlamına gelir. Batı kaynaklarında *“Histoire”* tabiri Latin ve Yunan kaynaklarında araştırmak, incelemek anlamlarında kullanılmıştır. (Ünal, 2010, s. 184)
- Edward Hallet Carr’a (2002, s. 35) göre;
“Tarihçi ile olguları arasında karşılıklı bir etkileşim süreci; bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog”
- Peter Novick’e göre;
“Yavaş yavaş birbirleriyle rekabet eden iddia ve karşı iddialardan oluşan bir bataklık” (Ünal, 2010, s. 183)

TARİH OLMASAYDI?

- Bir an tarihin mevcut olmadığını düşünerek konuya yaklaşan İngiliz tarihçisi A. Marwick “Tarihin Faydası Nedir?” sorusunu ileri sürenlere en kesin ve en aydınlatıcı cevap için, hiç kimsenin tarih bilmediği bir toplumda günlük hayatın nasıl olabileceğini tasavvur etmeleri teklifinde bulunmaktadır.
- Levi-Strauss’a göre tarihi önemsemeyenler yaşanan zamanı bilmediklerinden kendilerini kınayanlardır.
- Cicero bunu daha da açık bir şekilde sokmuştur.
“Kendinizden önce ne olup bittiğinden habersiz bulunmanız çocuk kalmanız demektir (Ünal, 2010, s. 185)

TARİHE BAKIŞ AÇISI & TARİHİN KONUMLANDIRILMASI

- Edward Hallett Carr (2002, s.76-77), *Tarih Nedir?* kitabında, “gerek sosyoloğun tarihe daha çok dayanması, gerekse tarihçinin sosyolojiye daha çok dayanması her ikisinin de hayrınadır. İkisi arasındaki sınır iki yönlü gidiş-gelişe açık olmalıdır.” ifadelerini kullanarak iki bilim arasındaki kopukluğa dikkat çekmiştir.
- İbrahim Kafesoğlu da (2011, s. 1), yaklaşık olarak bir asır öncesine kadar tarihin bir bilim dalı olmaktan ziyade basit bilgi seviyesinde bulunduğundan bahsederek tarih yazımının neden-sonuç ilişkisi gözetilmeksizin aktarılması olarak görüldüğünü aktarmaktadır.

- Eski Grek tarihçisi Herodot'a kadar geri giden ve Nakilci veya Hikayeci (Narratif) denilen bu tarz tarihçiliğin masaldan ayrıldığı tek nokta, anlatılan hadiselerde zaman ve yer zikredilmesi; gayesi de mümkün mertebe fazla bilgi vermekten ibaretti.
- Böylece 2500 yıla yakın bir mazisi olan Nakilcilik izinde yürüyenler için daima çok şey bilmek, adeta kapalı gözlerle insanlığın bütün geçmişini ezbere söylemek büyük tarihçilik sayılırdı. (Kafesoğlu, 2011, s. 1)
- Her tarihi olay “insanın yaptığı” olduğuna göre onun her devirde ve her toplumu ilgilendirmesi gerekirdi.
- Hikayeci tarihçilikteki bu eksiklik milattan önceki çağlarda sezilmiş ve Öğretici (Pragmatique) tarihçilik dediğimiz usul meydana çıkmıştır.
- Eski Grek tarihçisi Thukydides tarihi bilgileri yaşayan cemiyetin hayatına tatbik eden ilk yazar olarak görünür. (Kafesoğlu, 2011, s. 2)

- Milletlerin büyük mağlubiyet felaketlerini takip eden zamanlarında veya fikir yönünden dağınık bulundukları devirde halk efkârını toplamak, topluma manevi kuvvet ve ruh aşılamak, tarihi malzemedен faydalanarak onu yeni hamlelere hazırlamak maksadıyla hemen her memlekette bu telakki dairesinde tarih yazma ve öğretime baş vurulmuştur.
- Bizde de Osmanlı İmparatorluğunun son asırlarında, Meşrutiyette ve Cumhuriyetin ilk 15-20 yıllarında Öğretici tarihçilik çerçevesine giren bir çok eser kaleme alınmıştır.
- “İlim asrı” adı verilen XIX. yüzyılın ortalarına doğru tarih anlayışında da büyük bir gelişme müşahade edildi.
- Bu yüzyılda fizik, tabiat, kozmografya v.b. gibi müsbet ilimlerin kanunlarını tesbit etme yolunda atılan geniş adımlar, “Tarih”in de bir takım kanunlara bağlanması imkanının araştırılmasına vesile teşkil etti. (Kafesoğlu, 2011, s. 2-3)

- Tarihte böyle esasların hakim olabileceğini sezmek ve buna dayanarak tarih tetkiklerinde Araştırmacı usûlün yolunu filozof Leibniz açmıştır.
- Ancak bunun felsefe konusu olmaktan ziyade bir ilim konusu olduğu gerçeğine filozofların ve tarih metodcularının “insanların yaptıkları” üzerindeki karakter incelemeleri neticesinde, şu prensiplerin tespitinden sonra varılabildi :

1. İnsanlar varlık ve mahiyet itibari ile aynıdırlar. Yalnız mahiyetleri bir olan şeyler birbirine bağlı tekâmül imkanlarına sahip olduklarına göre, insanların gelişmesi de birbirleri ile irtibat halindedir.
2. İnsanların her türlü hal ve fiillerinde karşılıklı tesirler mevcuttur.
3. Bütün beşeri hadiselerde daimi bir değişme vardır. Tarihi vakalar birbirine benzemeyen şartlar altında vukua gelir. Bundan dolayı her olay kendine mahsus zaman, çevre ve amiller açısından değerlendirilmelidir. (Kafesoğlu, 2011, s. 3)

- İkinci prensip, insanların yaptıklarında daima karşılıklı tesirler bulunduğu görüşü, tarihi sadece bir vak'alar bilgisi olmaktan çıkarıp Batılıların “Humanities” dedikleri beşeri ilimler arasına sokmaktadır (Kafesoğlu, 2011, s. 5)
- Daimi bir değişimin varlığı fikri, “Tarih tekerrürden ibarettir” tekerlemesini yıkmış, onun yerine, her olaya kendi açısından bakmak, onu hususi inceleme konusu yapmak esasını koymuştur. (Kafesoğlu, 2011, s. 6)
- Bu yolda yapılacak tetkikler milli yönden belirli toplumların; beşeri yönden de bütün insanların tekamül çizgilerini tespiti imkan verecek, cemiyetlerin ve insanlığın nereden gelip nereye doğru bir gelişme takip ettiklerini gösterecek ve daha önemlisi milletlerin istikbalde tutacakları istikamet hakkında yakın tahminlerde bulunulmasını temin edecektir.
- Esasen tarih ilminden beklenen hizmet de, kısaca , bundan ibarettir. (Kafesoğlu, 2011, s. 7)

TARİHÇİLİK

- Bugün tarihin iki mânâsı birbirinden ayrılıyor. Bunlardan birincisi, objektif tarihî süreç, ikincisi ise bu sürecin tasviri, tahlili ve hikâyesidir.
- Fransa'nın çağdaş tarihi 1789'da, İspanya'nınki 1808'de, İngiltere, İtalya ve İsviçre'ninki ise 1815' te başlıyor ve günümüze kadar uzanıyor (Yediyıldız, 1986, s. 39-40)
- Bizde tarih yazım ve öğretimi büyük çoğunlukla Nakilci, kısmen de Öğreticidir. (Kafesoğlu, 2011, s. 9)
- İlmi tarihçiliğin her üç prensipini de kucaklamak derecesine henüz varılmış değildir.
- Uygulamalar, bizim daha çok, tarihi hadiseleri kendi özel şartları içinde incelemekten ibaret, son prensip üzerinde durduğumuzu gösteriyor.
- Çalışmalarımız, ekseriyetle, önemli rol oynamış büyük şahsiyetlerin hayatını nakletmeye veya mesela büyük Türk devlet ve imparatorluklarının veya Osmanlı tarihinin bir kısmının siyasi olaylarını tanıtmaya yöneliyor (Kafesoğlu, 2011, s. 9).

- Türkiye’de tarihçilik genel anlamda dört aşamadan geçerek gelişimini sürdürmüştür. Bunlar: Dinsel Tarih Anlayışı, hanedan tarih anlayışı, ırksal tarih anlayışı ve son olarak ulusal tarih anlayışı. (Ünal, 2010, s. 192)
- Geçiş veya zaaf dönemlerinde (ya da meselelerin zorluğunda), tarih yazıcılığı vasıtasıyla, tarihin veya tarihi zemine oturtulan (meşru) iddiaların teorik gücünden yararlanılmaya çalışıldığı görülmektedir.
- Kritik dönemlerde, mevcut meselelerin çözülmesi ya da geçirilmesi için tarihe müracaat edildiği gözlenmektedir. (Güneş, 2005, s. 1)
- Osmanlı tarihçiliğinin özellikle Fetret döneminden itibaren kendini göstermesi ve II. Bayezid zamanında gelişme sergilemesi kayda değerdir. (Güneş, 2005, s. 1)

OSMANLIDA TARİH İLMİ

- Osmanlılar “ilm-i tarih”i aslî ilimlerden saymıyorlardı. Bu konuda Arap-İran geleneği aracılığı ile Aristo’nun bilim tasnifinin mirasçısı sayılabilirler. Güneş, 2005, s. 7)
- 16. yüzyılda Ankara’da gözlemlerde bulunan Alman Seyyah Dernschwam: "Türkler tarih bilmezler, ibadetleri Arabcadır. Rahiblerini anlamazlar, tıpkı bizimkilerin papazların Latincesini anlamadığı gibi.» (Ortaylı, 2020, s. 56)
- İslam ilim anlayışının evriminde “tarih” X. yüzyıldan itibaren bağımsız bir disiplin olmaya başlayacak, Fahreddin Razi’nin ansiklopedisine girecek ve İbn Haldun’dan sonra, XIV. ve XV. yüzyıllarda tarihçilik bir ayrı meslek olarak ortaya çıkacaktır. (Güneş, 2005, s. 7)

OSMANLIDA TARİHÇİLİK

- Modern tarih ilminin ortaya çıkışına kadar insanlar tarihi başlıca iki maksatla kullanıyorlardı.
- Bunlardan birincisi yaşanmakta olan hayatı geçmişle temellendirmek suretiyle ona bir meşruluk kazandırmak, bir mana vermektir.
- Bu yüzden yakın zamanlara kadar yazılan tarihlerin pekçoğu hanedanların tarihi olmuştur.
- Bunlar her ülkede hakim olan zümrenin bu hakimiyeti nasıl hak ettiklerini gösteren olaylarla doludur.
- Aynı şekilde, sosyal hayatın kaidelerine ve özellikle ahlâk düzenine kutsal bir dayanak sağlamak da bu maksat içindedir.
- Buna kısaca “otoriteyi ayakta tutma gayreti” denilebilir.
- Bu otorite idareci zümrenin otoritesi olduğu kadar ahlakın, örf ve adetlerin otoritesi de olmaktadır.
- Burada, şüphesiz ki öncelikle, bu işlemi gerçekleştiren, -daha önce vasıta olarak takdim edilen- tarih yazıcısı/tarihçi üzerine odaklanmak -ve onun hakkında düşünmek- gerekmektedir. (Güneş, 2005, s. 6-7)

- Taraflı bir zeminde, tarihi bilgide, hemen her zaman -özellikle, tarihi bilgi vasıtalı olduğundan ve bu anlamda arada (farklı zamanlarda ve değişik sayılarda) naklediciler ya da tarih yazıcıları/tarihçiler bulunduğundan- bir subjektivite, başka bir deyişle yorum, -özelikle meşruî sebeplerle-, söz konusu olmuştur.

- Hatta araştırılacak olayların -diğer yüzlerce, binlerce örnek arasından- seçilmesi bile belli bir yorumun sonucudur. Ama bu yorumlar eskiden olduğu gibi- olaylara empoze edilmiş birer “kader” görüntüleri olarak sunulmaz.

- K. Popper şöyle ifade ediyor:

“Ne tabiat ne de tarih bize ne yapmamız gerektiğini söyler. Olgular, ister tarih ister tabiat olguları olsun, bizim seçeceğimiz hedefleri tayin eden şeyler değildir. Tabiata ve tarihe bir maksat ve mana sokan bizleriz. (Güneş, 2005, s. 4)

- Franz Babinger'e göre;
- -eserinin yazıldığı tarih dikkate alınmak kayıt ve şartıyla- Timur'un Moğol fırtınası Küçük Asya üzerinde estikten, Osmanlı Devletini bir harabe haline soktuktan sonra tarihçiliğin bir duraklama geçirdiği kolayca anlaşılabılır.
- Gerçekten Ankara meydan muharebesini takip eden ve Osmanlı Devleti için çok kritik bir devre olan sürekli kardeş kavgalarının bu devletin mevcudiyetini tehlikeli bir hale koyduğu yıllardan zamanımıza tarihi nitelikte hiçbir eser kalmamıştır.
- Böyle eserler vücuda getirilmiş olsaydı bile içeriklerinin gayet zayıf olmuş olacağını kabul etmek doğru olur.
- Ancak Ankara yenilgisinin kötü sonuçlarını devletin kesin olarak yendiği II. Murad'ın şaşaalı saltanatı devrinde hiç olmazsa analist bir yol takip etmek eğiliminin tekrar belirdiği görülüyor. (Babinger, 1992, s. 16)

- Yine, F. Babinger'e göre,
- Osmanlı Devletinin ilk zamanlarından yıkılışına kadar Osmanlıların yazmış oldukları tarih kitaplarının sayısı, herkesin kabul etmek zorunda olduğu gibi, çok fazladır.
- Bu alanda bilgisi olanlar bile tarih yazan Osmanlıların ne kadar çok olduğuna şaşabilirler: Hemen hemen beşyüz yıllık bir zaman içinde beş yüz.
- Bunların çoğunun eserleri bugüne kadar kalmış ve bu eserde hiç olmazsa bunların bir nüshasının bugün nerede bulunduğu yazılmıştır.
- Kaybolan veya bilinmeyen tarih eserlerini tekrar bulup bulmamakta ne kadar başarı sağlanacağını gelecek gösterecektir. (Babinger, 1992, s. 12)

- Osmanlılarda ilk derleme eserlerin, 1402'deki büyük yenilgiden sonra, Osmanlı devletinin varoluş mücadelesi döneminde ortaya çıktığı gözlenmektedir (ki, bu durum şüphesiz ki tarih yazıcılığının fonksiyonu açısından vurgulanmaya değerdir) (İnalcık, 2000, s. 98)

- İlk Osmanlı tarihçisi, 1413 tarihlerinde seksen yaşlarında vefat eden Ahmedî (1334–1413), öğrenimini Mısır’da yapmış bir şairdi.
- Onun, Kütahya’da Germiyan Bey’i Süleyman Şah için yazdığı ve Büyük İskender’in kahramanlıklarını içeren eseri “İskendername”nin sonuna eklediği manzum “Dasitan-ı Tevârih-i Mulûk-u Âl-i Osman”, daha sonradan bir kısım Osmanlı tarihçisine kaynaklık ettiği gibi, bu manzum eserden alınan parçalar, yer yer başka Osmanlı tarihçilerinin eserlerini süslemekte de kullanılmıştır.
- II. Murat zamanında, tarihsel nitelikli üç çeşit eser görülür. Bunlar:
 - Tevârih-i Âl-i Osman” başlıklı anonim eserler,
 - Arapça ve Farsçadan Türkçeye tercüme edilen eserler
 - Saray müneccimleri tarafından hazırlanan saray takvimleridir. (Ünal, 2010, s. 186)

- İlk Osmanlı tarihçilerinin bir kısım halk efsanelerinden ve tarihi bilgileri de ihtiva eden destanlardan faydalandıkları görülmektedir.
- Fatih Sultan Mehmet devrinin üç önemli tarihi eserinden ikisi;
Enverî'nin "Düsturnâme" ve
Karamanî Mehmet Paşa'nın Arapça "Osmanlı Tarihi" takvimlerden alınma bilgilerin derlenmesi türündendir.
- I. ve II. Murat devirlerinde Arapça ve Farsçadan Türkçeye çeviriler de yapılmıştır. Örneğin 1424'de Yazıcızâde Ali'nin, bazı ilavelerle, Farsçadan Türkçeye çevirdiği İbn Bibi'nin "Heşt-Behişt" adlı eseri çok önemlidir.
- XV. yüzyılda oldukça yalın bir dille, askeri sınıfların ve sınır halkının psikolojisine göre yazılan ve büyük ölçüde derviş gazilerin görüşlerini yansıtan "Âşık Paşazâde Tarihi", Osmanlı tarihçiliğinde adeta bir kilometre taşıdır.
- Bu eser Neşrî'nin ana kaynakları arasında yer aldığı gibi, devletin kuruluşundan kendi zamanına kadar gelmek üzere bir tarih yazmak bilincinin de dikkate değer ürünlerinden biridir. (Ünal, 2010, s. 187)

- II. Bayezit zamanında Osmanlı tarihçiliğinde yeni bir dönem başlamıştır.
- Bu dönemde İdris-i Bitlisî, Kemal-Paşazâde ve Şemsettin Ahmet birer Osmanlı tarihi yazmakla görevlendirilmişlerdir.
- Birincisinin Heşt-Behişt (Sekiz Cennet) adlı Tarihi, sekiz Padişah devrini anlatan Farsça, edebi ve ağır bir üslupla kaleme alınan bir eserdir.
- Tursun Bey, “Tarih-i Ebû'l-Feth” adlı eserinde şariat yanında örfî hukukun varlığı ve gerekliliğini savunmuş, hükümdarın görev ve yetkilerini ayrıntılı olarak açıklamıştır.
- Kemal-Paşazâde ise, Türkçe fakat ağır bir dille yazdığı eserini 1508'de tamamlayabilmiş, bunu daha sonradan Mohaç Seferi'ne kadar getirmiştir.
- Kemal Paşazâde, Osmanlı Tarihini Genel Türk tarihi içersinde, onun bir parçası olarak gören ilk tarihçidir (Ünal, 2010, s. 187)

- Kanuni döneminden sonra Osmanlı tarih yazarlarının, İran tarih yazarlarının eserlerinden etkilemeye başladı.
- Bu etki, Fars dili ve edebiyatının Osmanlılar üzerindeki geniş ve derin nüfuzu ile İranlı Firdevsi'nin “Şehname” adlı eserinin tarih yazarları tarafından örnek alınmasıyla başlamıştır. (Ünal, 2010, s. 188)

- 14. yüzyıl sonları ve 15. yüzyılda Osmanlı sultanları güçlü hükümdarlar durumuna gelince, hanedanın başlangıçtan beri egemenlik haklarına sahip olduğu iddiasına meşruluk kazandırmak için çeşitli teoriler ortaya atılmıştır. Bu teoriler, Osmanlı hanedanı için yazılmış tarihlerde yer almaktadır. Bunların en eskisi, Aşıkpaşazade tarihinde bulunan iddiadır (Güneş, 2005, s. 19)
- Aşıkpaşazade'nin Menakıb-ı Âl-i Osman'ı gibi menakıbnameler, topluluklar tarafından askeri seferler sırasında, bozahanelerde veya diğer toplantı yerlerinde okunmak ve dinlenmek için düzenlenirdi.
- Gaza ruhuyla dolu bir toplumda, menâkıbnameler, genellikle genel toplantılarda, orduda veya, Bursa şeriyeye sicilleri arasındaki bir kayıta rastladığımız gibi, tüccarların kendi paralarıyla askerleri donattıklarını gördüğümüz pazarlarda okunmak üzere düzenlenirdi. (Güneş, 2005, s. 17)
- 1502 civarında, Kemalpaşazade, eserinin girişinde şunları yazmıştır:

“Sultan işaret etti ki, eğer tarihler, hikayeler ve fıkralar yazılmasa ve bu yolla büyük hükümdarların zaferleri ve başarıları gelecek nesiller için ölümsüzleştirilmeseydi, tamamı unutulurdu. Bunun için o, kendisinin ve atalarının başarılarının kaydedilmesini istedi. Hem seçkinlerin ve hem de halkın faydalanabileceği, sade bir üslupla, Türkçe olarak bir eserin yazılması gerekiyordu ve ben sultan tarafından bu iş için tayin edildim.”
- Aynı sıralarda, meşhur bir İranlı münşî olan İdris-i Bitlisî, sultan tarafından, Osmanlı hanedanına yakışır büyük bir Farsça tarih yazmak için görevlendirilmişti (Güneş, 2005, s. 9)

- Ruhî'de ise şu satırları okuyoruz

“Sultan Bayezid şöyle dedi: “Peygamberlerin tarihleri, en iyi ve en tercihe şayan tarihler olarak kabul edilir; bu sebeple, ulema, bu tür tarihleri yazmayı tercih eder; fakat diğerleri arasında en seçkin ve en şerefli olan Osmanlı sultanlarının tarihleri, henüz herkesin yararlanabileceği bir dilde yazılmış bir derlemenin konusu olmadı. Arzu edilir ki bu iş yapılmış olsun. Sultanın bu sözleri, beni (Osmanlıların) tarihlerini Osmanlı ülkesinde konuşulan Türkçe ile toplamaya yöneltti.” (Güneş, 2005, s. 10)

- Lütfi Paşa; çocukluğu II. Bayezid'in sarayında geçtiği, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman zamanlarında devamlı onların yanlarında bulunduğu, dolayısıyla birçok savaşa katıldığı ve hadiselerin içinde olduğu için, gördüğü ve duyduğu ve bizzat yaşadığı şeyleri yazma gereği duymuştur. Bunlar bir yana, yine, O da, eserini “tevarihlerde geçen padişahların her birisinin siretleri başka başka mütalaa olunduğundan, onların adetlerini, din-i İslam'da dindarlıklarını ve Hakka itikadlarını ortaya koymak amacıyla ve bu bağlamda Osmanlılar(ın), Hulefa-yı Raşidin'den sonra gelenler arasında, kusursuz, akideleri pak ve sünni müslüman oldukları(nı göstermek) için” yazmıştır. (Güneş, 2005, s. 10-11)
- Hoca Saadettin'in -geçmişine ve konumuna temellenen, hem nazım ve hem de nesir olarak, kendisinin de vurguladığı üzere, kaleminin gücüyle (Tacü't-Tevarih'te) yazdıkları da söz konusu bağlamı açıkça ortaya koymaktadır:

“En yüce, en güzel hamd u senalardan sonra/Neden yazdım bu kitabı bildireyim sana. Mısır fatihi yani, Padişah Sultan Selim/Yüklemesin ağır yükler ona Tanrı derim. (Güneş, 2005, s. 11- 12)

- Osmanlı hanedanının meşruiyet gerekçeleri arasında; -esasen, dinsel motiflerle bezenmiş ya da içli dışlı- hem nesep ve hem de sebep asabiyeti ile ilgili ögelerin yer aldığı gözlenmektedir.
- Bu bağlamda, Osmanlı kaynaklarında -modern tarihçiler tarafından belirlenmiş, (yer yer ihtilaflı ve dolayısıyla yeni yorumlara açık)- pek çok meşruiyet (ögesi) örneği bulunmaktadır.
- Burada, dönemin genel bağlamı gereği, tarihin kurgulanıp dinsel olarak yorumlanmasına, yenilgilerin dinsel gerekçelerle açıklanmasına, doğudan ve batıdan -hem de öznesi aynı şahıs/padişah (batının galibi doğunun mağlubu Yıldırım Bayezid) olan- (zaman değil mekan önceliğine göre sıralanan, çeşni kabilinde) birer örnek verilebilir:
- Tarihi rivayetler içerisinde, (1402'deki) bu mağlubiyeti, I. Bayezid döneminde işlenen günahlara karşılık ilahi bir ceza olarak yorumlama gayreti kolayca görülebilir. (Güneş, 2005, s. 18)

- İstanbul fatihi II. Mehmed'den başlayarak Osmanlı sultanları, İslam dünyasında gelmiş geçmiş en büyük İslam devleti(ne sahip) oldukları bilincine varmışlardır.
- II. Bayezid devletin tarihinin bu görüşle yazılması için, dönemin tanınmış münşilerini kapsamlı bir Osmanlı tarihi yazmaya davet etmiştir. (Güneş, 2005, s. 19)

- Osmanlı vekayiname yazımının 15. yüzyılda, Osmanlı Beyliği'nin kurulmasından yaklaşık 150 yıl sonra başladığı söylenebilir.
- Mevcut vekayinamelerin yazılış tarihleri ile anlatılan olaylar arasındaki zaman farkı, vakanüvislerin/yazarların Yahşi Fakih'in vekayinamesi gibi daha eski yazılı kaynaklardan ve, muhtemelen, sözlü tanıklıklardan yararlandıklarını gösterir.
- Bu zaman farkı, olayları yeniden biçimlendirerek "işlevsel bir geçmiş" yaratmayı kolaylaştırıyordu.
- Olayların tarihlerinin yanlışsız verilmesi fazla önemsenen bir şey değildi. Ve belki de ilk padişahlarla ilgili anlatılanlardaki esas amaç, ahlaki bir mesaj iletmektir; mesela basit bir hayat süren ve herkesin temas edebildiği ilk beylerin erdemleriyle Sultan I. Bayezid'in şaşaalı ve resmi saray hayatı karşı karşıya koyulmaktaydı. (Güneş, 2005, s. 20)
- Mevcut en eski vekayinamelerin yazıldığı Fatih Sultan Mehmed döneminde, tahta çıkan padişahın iç savaşı önlemek için erkek kardeşlerini öldürmesi kuralı yeni konmuştu.
- Muhtemelen bu yeni kural siyasi ve ahlaki bakımlardan eleştirilere uğruyordu ve bu yüzden 1470'lerde ya da 1480'lerde bir aile içi cinayet hikayesi anlatmak uygun görülüyordu.
- Oysa 16. yüzyılın başlarına gelindiğinde -eleştiriler tamamen dinmiş olmayabilir ama- kardeş katli Osmanlı hanedanının yerleşik adetlerinden biri haline gelmişti. (Güneş, 2005, s. 21)

- Osman'ın Dündar'ı öldürdüğüne geniş bir kesim tarafından inanılıyorduyorsa, bu olay tahta çıkmayan şehzadelerin öldürülmesi uygulamasını meşrulaştırmak için kullanılabilirdi. (Güneş, 2005, s. 21)
- Bu yüzyılda, -meşruiyet adına- dini motiflerin, dönemin şartları gereği, daha somut ve baskın olarak kullanıldığı görülmektedir.
- Açıkçası, 16. yüzyıldaki olaylar hanedanın iddialarında yeni gelişmelere şahit oldu.
- 1502 yılında, İran'da Şii Safevi hanedanı iktidara geldi ve bunu Osmanlı İmparatorluğu ve İran/Safeviler arasındaki yüzyıl süren düşmanlık takip etti.
- Müslüman bir hanedana karşı yapılan savaşı haklı göstermek ve Osmanlı tebasının çoğunluğu arasında taraftar bulan Safevilerin meşruiyet iddialarının önünü almak için Osmanlılar karşı saldırıya geçtiler.
- Takip eden propaganda çabaları, Safevileri kafir olarak gösteren bir imaj yarattı (Güneş, 2005, s. 24-25)

- I. Selim'in 1516-1517'de Memluk topraklarını ilhakı ile Osmanlılar mübarek şehir olan Mekke ve Medine'ye sahip oldular; böylece Abbasilerin bütün müslümanların teorik lideri olan Halifelik iddiaları sona erdi.
- Bu olay aynı zamanda, I. Selim ve seleflerini İslam dünyasının en güçlü hükümdarları yaptı.
- Osmanlı sultanları kendilerini yalnızca gazi hükümdar olarak geleneksel rollerinde değil, İslam'ın en üstün liderleri, kafirliğe ve itizale karşı Sünniliğin savunucusu olarak gördüler.
- Bu düşünce 16. yüzyılda Osmanlı ideolojisinin dayanak noktasını teşkil etti.
- Bu dönemde ulema imparatorlukta hakim aydın sınıfı oluşturduğu için, bu iddiaları meşrulaştırmanın, Oğuz geleneği gibi edebi veya popüler destanlara veya kehanetli rüyalar gibi halk dinine değil, fakat tamamıyla bilgili tarihyazıcılığı ve medreselerin Ortodoks İslamına dayandığını görmek şaşırtıcı değildir. (Güneş, 2005, s. 26)

- Bunlar (açıkçası, genel olarak edebi eserler), hem yazarların az çok tanıdığı küçük okur gruplarını bilgilendirmek ve eğlendirmek için hem de -daha önce de işaret edildiği üzere- büyük ve anonim bir okur kitlesine sunulmak için hazırlanmış, bir başka deyişle “yayımlanmak” amacıyla yazılmış (edebi) metinlerdir.
- Fakat Osmanlı İmparatorluğu’nda matbaa 19 yüzyıldan önce yaygın olarak kullanılmadığına göre Osmanlı dünyasında bir eserin “yayımlanmasının” ne anlama geldiğini düşünmek gerekiyor. (Güneş, 2005, s. 17)

OSMANLI KLASİK ÇAĞI'NDA EĞİTİM

- Osmanlı Devleti klasik döneminde eğitim-öğretim kurumları denince;
Sıbyan Mektepleri,
Medreseler,
Enderun,
Şehzadegân Mektepleri,
Tekkeler ve
Ahilik gelir. (Türk, 2017, s. 1)

SIBYAN MEKTEPLERİ

- Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri aşağı - yukarı her köy ve mahallede en az bir tane olan sıbyan mekteplerinde eğitim -öğretimin esası, dinin ve ahlakın öğretilmesinden ibarettir. Ancak nicelikçe sağlanan başarı nitelikte aynı olmamış ve sıbyan okulları öğretim düzeyi bakımından yetersiz kalmışlardı. (Türk, 2006, s. 334)
- Eğitim-öğretimin esası, dinin ve ahlakın öğretilmesinden ibaretti.
- Tamamen hocanın insiyatifinde olan belli bir programa dayanmayan ve bir kitabın esas alındığı Sıbyan Mektepleri'nde bu dönem itibariyle tarih dersinin Hz. Peygamber kıssaları, sahabi...vb. din büyüklerinin hayat hikayelerinin anlatılması şeklinde bulunması muhtemeldir.
- Tarih dersi esaslı olarak Sıbyan Mektepleri'ne 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle girecektir (Türk, 2017, s.1).

MEDRESE

- Osmanlı ilmi çalışmalarının amacı, Tanrı kelâmını doğru anlamak olan dinî bilgiyi tek gerçek ilim olarak gören geleneksel İslâmî anlayışla sınırlıdır (İnalcık, 2019, s. 222)
- Medrese, dinsel tarihçilik zihniyetinin kaynağı, yayıcısı ve denetçisi olmuştur.
- Halk arasında dolaşan yazılı ve daha çok sözlü edebiyat örnekleri konularının tümünde, dinsel tarihçilik anlayışı izlerine rastlanmaktadır. (Ünal, 2010, s. 192)
- Gerek müfredat programlarına gerekse Osmanlı âlimlerinin otobiyografi ve icazet-namelerine bakıldığında Osmanlı medreselerinde tarih dersi görülmemektedir.
- Ancak büyük bir bölümü tarihi vakaları anlatan Kur'an'ın insanların ibret alabilmeleri için olayları dinamizmiyle birlikte aktardığı ve insanlığa tarih dersi verdiği de gerçektir.
- Darü'l-Hadislerde okutulan esas dersin Hz. Peygamber ve sahabesinin yaptıkları işleri ve söyledikleri sözleri araştırıp incelemek olduğuna göre bu müesseselerin İslam Tarihi Dersi verdiği söylenebilir.
- II. Meşrutiyet dönemine kadar ıslah teklifleri ve bu teklifler içerisinde müfredat programlarına ilave edilmesi önerileri yer alan medrese programları, tarih dersine ancak bu dönemde kavuşacaktır. (Türk, 2017, s. 1-2)

- Türkiye’de öğretmen yetiştirme çabalarının başlangıcı Fatih Sultan Mehmet’in hükümdarlığına kadar uzanmaktadır.
- Fatih Sultan Mehmet Eyüp ve Ayasofya Medreseleri’nde Sıbyan Mektebi muallimi olacaklar için genel medreselerden farklı bir program öngörmüştür.
- Bu programda muallim olacaklar;
Arapça,
Sarf ve Nahiv,
Edebiyat (Maani, Beyan, Bedi),
Mantık, Adab-ı Mubahase ve Usul-i Tedris,
Münakaşalı Akaid (İlm-i Kelam),
Riyaziyat (Hendese ve Heyet).
Hesap dersi Hendese içinde,
Coğrafya dersi Heyet (Sema ve Arz) içinde,
Tarih de edebiyat içinde okutuluyordu.
- Osmanlı Devleti döneminde tarih anlayışı, eğitim ve öğretimde içerik bakımından gerekli zenginlikten mahrum kalmıştır. (Akyüz’den akt. Erkan, 2017, s. 396)

ENDERUN

- Sultan II. Murat döneminde temelleri atılan Enderun, Fatih Sultan Mehmet döneminde müttekâmil bir hale gelmiştir.
- Kurumun görevi orduda ve sarayda görev alacak çeşitli elemanları yetiştirmektir.
- Okula alınacaklar büyük bir ihtimamla seçilirdi.
- Okulda, medrese programlarından daha şümüllü bir programla;

Türkçe,

Arapça,

Farsça,

Türk ve İran Edebiyatı,

Kur'an,

İslam Teknolojisi,

Müzik,

Aritmetik,

Geometri,

Coğrafya,

Harita Yapımı,

Siyaset,

Muharebe sanatı

Türk Tarihi de okutulmaktaydı. (Türk, 2017, s. 2)

- Devletin bütün sivil memurlarını, devlet ileri gelenlerini ve askerlik görevlilerini, Yeniçeri Ağasını, Sadr-ı Azamını, Defterdarını, Kubbe Vezirini, Divan şairlerini, Beylerbeylerini, valilerini ve nihayet Tarihçilerini Enderun yetiştirmekteydi.
- Enderun Kütüphanelerinden Galatasaray Mektebi Kütüphanesinde 1754 tarihi itibarıyla 901 adet kitaptan 78'inin tarih kitabı olduğu görülmüştür.
- Ancak özellikle klasik dönem Enderun tarih eğitiminin nasıl olduğu, özellikle tarih eğitimi alan Hazinehanelilerin nasıl bir tarih eğitiminden geçtiği, daha da ötesi Enderunluların nasıl bir tarih bilinci olduğu sorularının cevaplarına rastlanamamıştır.
- Zamanla klasik dönemde verdiği eğitimi artık veremez hale gelen Enderun 1845'te diğer mekteplerle birlikte ıslah edilmekle, rüştiye derecesinde bir mektep haline getirilmiştir ki bu dönemde ve sonrasında Tarih, Osmanlı Tarihi, Umumi Tarih gibi derslerin verildiği görülmektedir (Türk, 2017, s. 2)

SONUÇ OLARAK

- Osmanlı tarih eğitim anlayışı, ümmet tarih anlayışını temel almaktaydı.
- Bu tarz anlayışta Osmanlı Devleti'nin iç siyasi gereği takip ettiği politikaların tesiri oldukça büyüktür.
- Osmanlı, imparatorluk yapısı gereği ümmetçilik ideolojisini benimsemiş olduğundan eğitim ve öğretim sistemi de ister istemez bu durumdan etkilenmiştir.
- Osmanlı eğitim kurumlarında okutulan tarih bilgisi esasen İslam tarihine ait konular olup Osmanlı öncesi Türk tarihi ve özellikle İslamiyet öncesi Türk tarihi yaygın olarak bilinmiyordu.
- Osmanlı tarihçilerinden çok azı Osmanlı öncesi ve İslamiyet öncesi tarihe ilgi duymuşlar ve bu konuda eserler yazmışlardır.
- Osmanlı Devleti'nin Kozmopolit yapısı da Türk tarihiyle özel olarak ilgilenilmesini engellemiştir.
- Her ne kadar Osmanlı padişahları yaptırdıkları soy ağacının Oğuz Han'a gitmesiyle övünmüşlerse de İslamiyet öncesi dönem ve sonrası, Osmanlı tarih birikimi içinde fazla yer almamıştır. (Aksoy'dan akt. Erkan, 2017, s. 397)

- Osmanlı tarihçiliğinin veya tarih yazıcılığının tek bir konuyu esas almadığı söylenebilir: Ne tek başına İslama, ne din propagandası yoluyla yayılan etnik gruba, ne de Türkler gibi tek bir ırka hasredilmiştir.
- Osmanlı tarihçiliği imparatorluk siyasetinin bir ürünü olarak hepsinin bir karışımından oluşuyordu.
- Diğer imparatorluk tarihleri gibi geleneksel Osmanlı tarihçiliği de temelde gelecekte hatırlamak amacıyla olayların destansı bir aktarımı yoluyla siyasal meşruluk için bir temel oluşturunuyordu.(Ortaylı'dan akt. Erkan, 2017, s. 397)
- Osmanlı Devletinin tarihi, konu olarak İslamiyet'in doğuşu ile başlar, İslamiyet'in yayılışında , "Dört Halife" dönemi, "Emevi" ve "Abbasi" devletleri tarihinden sonra Selçukludan kısa bir bahisle geniş bir şekilde Osmanlı Devleti'nin tarihine geçiliyordu.
- Kısacası Hun, Göktürk, Uygur, Karahanlı, Oğuzlar ve Altınorda gibi devletlerden bahsedilmeden Osmanlı tarihine giriliyordu.
- Hanedan tarihi şeklinde telakki edilmeye başlanan tarih anlayışı, dönemin vakanüvislerine de etki etmiş ve vakanüvisler de eserlerini bu şekilde vermişlerdir.(Aksoy'dan akt. Erkan, 2017, s. 396).

- Babinger, F. (1992). *Osmanlı Tarihi Yazarları ve Eserleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Baykal, B. S. (1974). *Tarih Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Carr, E. H. (2002). *Tarih Nedir?* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erkan, S. (2017). Osmanlı Döneminde Tarih Öğretiminin Tarihçesi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 6(17), 395-424.
- Güneş, A. (2005). Tarih, Tarihçi ve Meşruiyet. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 17, 1-48.
- İnalcık, H. (2019). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. İstanbul: Kronik Kitap.
- _____ (2000). *Osmanlı Tarihçiliğinin Doğuşu*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kafesoğlu, İ. (2011). Tarih İlmi ve Bizde Tarihçilik. *Tarih Dergisi*, 13(17-18), 1-16.
- Ortaylı, İ. (2020). *Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarihyazımı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Türk, İ. C. (2006). Osmanlı Devleti İlköğretim Okulları Tarih Müfredat Programları - Tarih Öğretim Usulleri. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*(14), 333-346.
- _____ (2017). *Osmanlı Klasik Döneminde Tarih Eğitimi*. (A. Şimşek, Ed.) Ankara: Pegem Akademi.
- Ünal, Y. (2010). Türkiye'de Tarihçilik, Tarihçiliğin Gelişimi (15-20. YY) ve Türk- Batı Tarihçiliğine Örnek İki Kitabın Karşılaştırmalı Analizi. *Kelam Araştırmaları*, 8(2), 183-210.
- Yediyıldız, B. (1986). Çağdaş Tarihçilik. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 39-48.